

Izvorni znanstveni rad

Prihvaćeno: 23. lipnja 2025.

<https://doi.org/10.20901/pm.62.1.06>

Uloga institucija u ekonomskoj razvijenosti regija Europske unije

HRVOJE HRNKAŠ

Nezavisni istraživač

Sažetak

Oslanjajući se na institucionalnu teoriju, u radu se razvija novi kompozitni indeks institucionalne kvalitete koji objedinjuje pokazatelje formalnih i neformalnih institucija za 107 regija Europske unije. Na najnovijem skupu podataka koji obuhvaća i razdoblje nakon pandemije bolesti COVID-19 ispituje se povezanost između ovog indeksa i ekonomske razvijenosti mjerene BDP-om po stanovniku. Rezultati su pokazali pozitivnu i statistički značajnu vezu: regije s višom razinom kvalitete institucija bilježe više razine ekonomskog razvoja. Nalazi podupiru tezu da snažne formalne (kvaliteta upravljanja) i neformalne institucije (socijalni kapital) smanjuju transakcijske troškove te potiču rast i razvoj. Premda bi za pouzdanije utvrđivanje uzročnosti trebalo provesti dodatna istraživanja, rezultati upućuju na to da viša razina kvalitete institucija vjerojatno doprinosi većoj ekonomskoj razvijenosti europskih regija.

Ključne riječi: institucije, kvaliteta upravljanja, socijalni kapital, ekonomski razvoj, regije Europske unije

1. Uvod

Sve je više istraživanja koja ukazuju na važnost institucija za dugoročan ekonomski razvoj (Acemoglu *et al.*, 2001; North, 2003; Rodrik *et al.*, 2004). Iako se većina tih istraživanja fokusirala na nacionalne države, s vremenom se pažnja počela posvećivati i lokalnoj i regionalnoj razini, jer istraživanja sve jasnije pokazuju kako se institucije značajno oblikuju upravo na najnižim razinama vlasti (Rodríguez-Pose, 2013). Brojne studije potvrdile su pozitivnu vezu između institucija i regionalne ekonomske razvijenosti (Charron *et al.*, 2014; Muringani *et al.*, 2024), ali i niza drugih faktora važnih za regionalni razvoj. Tako je, primjerice, pronađen pozitivan učinak formalnih institucija na sposobnost regija za inovacije (Rodríguez-Pose i

Di Cataldo, 2014), produktivnost (Rodríguez-Pose i Ganau, 2022), regionalnu industrijsku diversifikaciju (Cortinovis *et al.*, 2017), efektivnost kohezijske politike Europske unije (Rodríguez-Pose i Garcilazo, 2015), smanjivanje regionalnih nejednakosti u EU-u (Muštra i Škrabić, 2014) ili na uspjeh decentralizacije (Muringani *et al.*, 2019; Rodríguez-Pose i Muštra, 2022). U literaturi se upravo uloga formalnih institucija istraživala češće nego uloga neformalnih. Od neformalnih institucija posebno su se istraživali koncepti poput socijalnog kapitala, kulture, stupnja društvenog ili političkog povjerenja, participacije u društvenom životu i sl. Tako je Tabellini (2010) empirijski potvrdio kako je kultura uzročno povezana s ekonomskim razvojem europskih regija. Na sličnom tragu je i Putnam (2003), koji je istraživao utjecaj socijalnog kapitala na djelotvornost političkih institucija u talijanskim regijama te pokazao kako je razlika u socijalnom kapitalu pojedinih regija vodila različitim ishodima u kvaliteti regionalnih vlasti i posljedično različitim ekonomskim ishodima. Tu su i istraživanja Beugelsdijka i Van Schaika (2005) te Peiró-Palomina (2016), koji su pronašli pozitivnu povezanost socijalnog kapitala i ekonomskog rasta na regionalnoj razini Europske unije.

Do 80-ih godina 20. stoljeća dominantan pristup u objašnjavanju ekonomskog rasta temeljio se na neoklasičnom modelu rasta (Solow, 1956). Taj se pristup tradicionalno fokusirao na akumulaciju fizičkog i ljudskog kapitala, a u svojoj varijanti endogenog rasta fokusirao se na tehnološke promjene (Rodrik *et al.*, 2004, str. 132). Razlike u akumulaciji kapitala i sklonost inovacijama bile su prihvaćene kao ključni elementi koji objašnjavaju ekonomski rast. Međutim, kako ističu Rodrik *et al.* (*ibid.*), akumulacija kapitala i tehnološke promjene su u najboljem slučaju tek bliži uzroci ekonomskog rasta, pa se postavlja pitanje zbog čega su neka društva uspjela akumulirati više kapitala i ostvariti više inovacija od drugih. Prema recentnim istraživanjima, čini se da se dio objašnjenja može tražiti u varijacijama institucionalne kvalitete.

Budući da je dugoročni ekonomski razvoj složen fenomen, teško je zamisliti da bi samo jedna varijabla mogla pružiti adekvatan odgovor na pitanje zašto su neka društva razvijenija od drugih. Stoljeća ekonomske povijesti stvorila su jedinstven skup uzroka različitom stupnju ekonomskog razvoja zemalja odnosno regija. Ipak, istraživati jesu li neke odrednice ekonomskog razvoja važnije od drugih – i, ako jesu, koliko – može biti vrlo korisno kako bi se unaprijedile politike kojima se potiče ekonomski razvoj. Kako će se pokazati u nastavku rada, jedna od odrednica ekonomskog razvoja odnosi se na institucije. Također treba napomenuti kako je problem endogenosti jedan od glavnih izazova prilikom istraživanja uloge institucija u ekonomskom razvoju. Endogenost se odnosi na situaciju u kojoj postoji uzajamni utjecaj institucija i ekonomskog razvoja. Povrh toga što institucije utječu na ekonomski razvoj, i ekonomski razvoj može oblikovati i mijenjati institucije. Istraživa-

ćima u ovom području glavni je izazov pokazati da, neovisno o drugim faktorima, unaprjeđivanje institucija (npr. vladavine prava, kvalitete upravljanja, povjerenja) može određivati razinu ekonomske razvijenosti.

U ovom istraživanju razvit će se novi kompozitni indeks institucionalne kvalitete koji će objediniti pokazatelje formalnih i neformalnih institucija kako bi se dobila što potpunija slika o utjecaju institucija na ekonomsku razvijenost regija Europske unije. U tu svrhu prikupit će se najnoviji dostupni podaci o društvenom povjerenju, članstvu u građanskim udruženjima te kvaliteti upravljanja za 107 europskih regija. Zatim će se ti pokazatelji faktorskom analizom uključiti u jedinstveni indeks kvalitete institucija koji će potom poslužiti za ispitivanje njegove povezanosti s ekonomskom razvijenošću regija kao zavisnom varijablom.

Rad je podijeljen na tri poglavlja i zaključak. U prvom poglavlju predstavljaju se ključni teorijski pristupi i pojmovi te objašnjavaju korišteni koncepti. Drugo poglavlje sadrži opis metodologije, geografski pregled distribucije varijabli i razradu empirijskog modela, a u trećem se prikazuju rezultati istraživanja.

2. Ekonomski razvoj i institucije

Mainstream ekonomske teorije uvelike je zanemarivao vezu između institucija i ekonomskog razvoja (Rodríguez-Pose, 2013, str. 1035), ali krajem prošlog stoljeća to se počelo mijenjati i institucionalni je pristup sve prisutniji u ekonomskoj znanosti. Douglass North, jedan od najutjecajnijih institucionalnih ekonomista, smatrao je kako su institucije “ključan faktor koji određuje dugoročnu uspješnost ekonomije” (North, 1995, str. 107; cit. prema *ibid.*, str. 1036). Institucije potiču povjerenje među ekonomskim akterima, smanjuju transakcijske troškove, osiguravaju pružanje kolektivnih dobara, jačaju transparentnost, promoviraju poduzetništvo i samim time vode ekonomskom razvoju (Rodríguez-Pose, 2013, str. 1037). Iako se sve više istraživača slaže u tome da institucije igraju važnu ulogu u ekonomskom razvoju, rasprava se često vodi oko pitanja što su točno institucije. Kako ističe Rodríguez-Pose (*ibid.*), “koncept institucija je subjektivniji, manje jasan, kontroverzniji i upravo iz tog razloga puno ga je teže operacionalizirati”.

North definira institucije kao “pravila ponašanja u određenom društvu ili, formalnije rečeno, ograničenja koja je čovjek iznašao kako bi oblikovao ljudske interakcije” (North, 2003, str. 13). Pojednostavljeno rečeno, može se reći kako se radi o pravilima igre u društvu. Ta se pravila igre sastoje od formalnih pravila kao što su pisani zakoni, ustavi ili regulacije i od neformalnih, nepisanih pravila koja dopunjavaju formalna, a odnose se na tradicije, uzance, običaje i druge društvene norme. Formalna pravila ponekad se mijenjaju vrlo naglo (revolucije, novi ustavi, sudske odluke i slično), ali neformalna ograničenja ukorijenjena u običajima, tradicijama i kodeksima ponašanja mnogo su manje podložna promjenama (*ibid.*, str. 17). In-

stitucije, odnosno formalna i neformalna pravila, potiču poželjno ekonomsko ponašanje.

Kako piše Rodríguez-Pose (2013, str. 1036), institucije su važne i za regionalni ekonomski razvoj te bi trebale imati ključnu ulogu u oblikovanju regionalnih razvojnih politika. Razvojne su strategije dosad zanemarivale institucionalnu dimenziju, a povrati na ulaganja u regionalni razvoj dali su ambivalentne rezultate (*ibid.*). Na sličnom su tragu Ascani *et al.* (2012), koji ističu da povoljni uvjeti za ekonomski razvoj proizlaze iz specifične kombinacije pravila, normi i društvenih odnosa koji potiču i olakšavaju širenje te primjenu znanja, i to prvenstveno na lokalnoj razini. Slijedom navedenog, autori predlažu da politike lokalnog i regionalnog razvoja uzimaju u obzir lokalne specifičnosti, a ne da isključivo budu politike *one-size-fits-all* koje dolaze s državne razine.

Kvaliteta formalnih institucija u literaturi se najčešće mjeri pokazateljima kao što su vladavina prava te zaštita ljudskih prava i privatnog vlasništva (Rodríguez-Pose, 2013, str. 1038). Primjerice, Acemoglu *et al.* (2001) primjenjuju koncepte sigurnosti vlasničkih prava i postojanja ograničenja kojima podliježe državna vlast. Na sličnom tragu su i Rodrik *et al.* (2004), koji institucije definiraju kao zaštitu prava vlasništva i vladavinu prava. Na regionalnoj razini EU-a, kao indikator formalnih institucija, standardni se pokazatelj formalnih institucija najčešće preuzima iz Europskog indeksa kvalitete upravljanja (*European Quality of Government Index*; dalje u tekstu EQI) koji su razvili Charron *et al.* (2014).

S druge strane, neformalne institucije najčešće se mjere pokazateljima kao što su socijalni kapital, povjerenje, kultura, politička ili društvena participacija. Neformalne institucije obično nastaju spontano ponavljanjem društvenih interakcija i odluka tipičnih za zatvorenikovu dilemu (Fukuyama, 2000), a socijalni kapital nastaje kao rezultat tih interakcija (Rodríguez-Pose, 2013, str. 1038). Drugim riječima, ponavljanje onih društvenih međuodnosa, odluka i načina ponašanja ljudi koji vode stvaranju povjerenja i suradnje vodi povećanju socijalnog kapitala i razvijanju kvalitetnih neformalnih institucija. U literaturi se koristi niz pokazatelja kojima se mjeri socijalni kapital, a najčešći su povjerenje i aktivno članstvo u građanskim udruženjima (Beugelsdijk i Van Schaik, 2005; Peiró-Palomino, 2016; Cortinovis *et al.*, 2017; Borkowski, 2023). Tabellini (2010) je pak istraživao koncept kulture, mjeren pokazateljima individualnih vrijednosti i uvjerenja, te potvrdio njegovu važnost u ekonomskom razvoju talijanskih regija.

2.1. Kvaliteta upravljanja i ekonomski razvoj

Kako piše Adam Smith u djelu *Bogatstvo naroda*, “trgovina i industrija rijetko mogu dugoročno napredovati u bilo kojoj državi koja ne uživa redovito provođenje pravde, u kojoj se ljudi ne osjećaju sigurnima u posjedovanju svoje imovine, u kojoj

se povjerenje u ugovore ne podržava zakonom te u kojoj se ne smatra da se autoritet države redovito koristi za provođenje naplate dugova od svih onih koji su sposobni platiti. Ukratko, trgovina i industrija rijetko mogu cvjetati u državi u kojoj ne postoji određeni stupanj povjerenja u pravednost vlasti” (Smith, 1776; cit. prema Rodrik *et al.*, 2004, str. 131). Iako je Smith već tada uvidio važnost institucija za dugoročan razvoj industrije i trgovine, većina se ekonomista u to vrijeme, a tako je i danas, fokusirala na specijalizaciju i podjelu rada kao na praktički jedine faktore koji povećavaju produktivnost ekonomije. Međutim, kako ističe North (1984, str. 7), radi se o tome da takav pristup zanemaruje transakcijske troškove, tj. gubitke koji nastaju zbog specijalizacije i podjele rada. Transakcijski troškovi su, prema Northu (*ibid.*), troškovi sklapanja i provođenja ugovora koji potiču razmjenu, a obuhvaćaju sve troškove političke i ekonomske organizacije koji omogućuju ekonomijama da ostvare koristi od trgovine. Prema tome, niski transakcijski troškovi važni su za dugoročan razvoj ekonomije jer povećavaju efikasnost tržišta i smanjuju rizike za dionike u razmjeni.

Uloga institucija u tom procesu povezana je s njihovim utjecajem na ponašanje pojedinaca i organizacija, koje može uzrokovati smanjenje ili povećanje transakcijskih troškova (North, 2003). Konkretnije, prisutnost kvalitetnih pravila i propisa kao formalnih institucija stvara predvidljivost jer jasno definira prava i obveze pojedinaca i organizacija te na taj način smanjuje nesigurnost i neizvjesnost u razmjeni. Budući da transakcijski troškovi opadaju, tržište postaje sve efikasnije i koristi od razmjene se povećavaju. Dugoročno takav scenarij dovodi do ekonomskog napretka.

Jedna važna dimenzija formalnih institucija odnosi se na kvalitetu upravljanja, koncept koji će se koristiti i u ovom istraživanju. Vlasti generalno, a regionalne i lokalne vlasti posebno ključne su organizacije koje određuju pravila igre na lokalnoj razini (Rodríguez-Pose i Garcilazo, 2015, str. 1276). Slijedom toga, kvaliteta lokalne vlasti utjecat će na ekonomski razvoj. Kako ističu Rodríguez-Pose i Garcilazo (*ibid.*), odgovorne i transparentne vlasti s kvalitetno obučanim javnim službenicima, vođene pouzdanim političarima koji na srcu imaju interes lokalne zajednice, vrlo će vjerojatno dizajnirati i implementirati politike koje će biti na korist cijeloj zajednici. Drugačije rečeno, kvalitetna javna uprava donosit će javne politike koje će dugoročno smanjivati transakcijske troškove.

Slijedom navedenog, formalne institucije bit će operacionalizirane kao kvaliteta upravljanja, što je jedan od najkorištenijih koncepata u literaturi, posebno kada je riječ o regionalnoj razini EU-a. U tu svrhu koristit će se EQI. Radi se o pokazatelju koji na regionalnoj razini EU-a mjeri opseg u kojem vlast pruža javna dobra na nepristran, učinkovit i nekorumpiran način (Charron *et al.*, 2014). Indeks uključuje 16 pokazatelja dobivenih na temelju odgovora ispitanika koji su ocjenjivali javne

usluge (obrazovanje, zdravstvo i vladavinu prava). Ocjene su se davale na temelju kriterija koliko učinkovito i nepristrano vlast nudi te javne usluge te u kojoj je mjeri rasprostranjena korupcija.

2.2. Socijalni kapital i ekonomski razvoj

Kada je riječ o utjecaju neformalnih institucija na ekonomski razvoj, literatura se dosad najčešće fokusirala na istraživanje socijalnog kapitala. Radi se o višedimenzionalnom konceptu koji je nerijetko teško mjeriti i za koji je često teško doći do podataka. Važan doprinos u tom području dali su Coleman (1990), Putnam (2003), Knack i Keefer (1997), Beugelsdijk i Van Schaik (2005), Peiró-Palomino (2016) te, recentnijim radovima, Borkowski (2023) i Xue, Reed i Van Aert (2024). Prema Putnamovoj definiciji, socijalni kapital odnosi se na “obilježja društvene organizacije, poput povjerenja, normi i mreža koje mogu poboljšati učinkovitost društva olakšavanjem usklađenog djelovanja” (2003, str. 179). Drugačije rečeno:

Poput drugih oblika kapitala, socijalni kapital je produktivan, omogućuje postizanje određenih ciljeva koji se u njegovoj odsutnosti ne bi mogli postići. (...) Na primjer, skupina čiji članovi pokazuju povjerenje jedni u druge moći će postići mnogo više nego usporediva skupina koja to povjerenje nema. (...) U seoskoj zajednici (...) gdje jednom seljaku drugi pomažu skupljati sijeno u stogove i gdje svi jedni drugima posuđuju poljski alat, taj socijalni kapital omogućuje svakom seljaku da svoj posao obavlja uz manje fizičkog kapitala u obliku alata i ljudstva (Coleman, 1990, str. 302, 304 i 307; cit. prema *ibid.*).

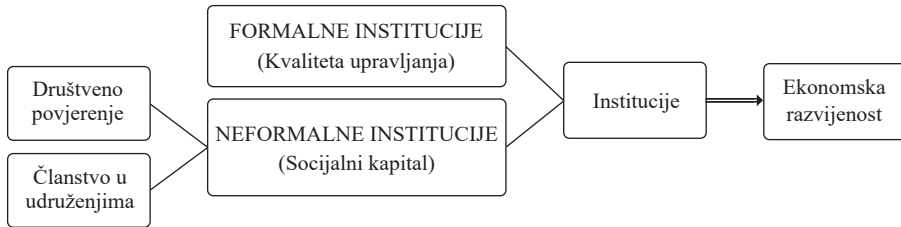
U tom kontekstu, obilježja socijalnog kapitala kao što su visoka razina društvenog povjerenja ili snažne mreže članstva ljudi u udruženjima blagotvorno djeluju na ekonomski razvoj. Što je razina društvenog povjerenja viša, to će manje pojedinci biti potaknuti ponašati se oportunistički i bježati od kolektivnog djelovanja. Kada građani u zajednici vjeruju da će kolektivno djelovanje donijeti korist svima, manja je vjerojatnost iskorištavanja zajedničkih resursa ili izbjegavanje svojeg doprinosa (švercanja). Osim toga, povjerenje je važno i kada je u pitanju razmjena. Ono olakšava širenje anonimne tržišne razmjene i smanjuje potrebu da treća strana intervenira kako bi osigurala provedbu ugovorenih sporazuma (Tabellini, 2010, str. 683). Drugim riječima, povjerenje smanjuje transakcijske troškove. Građani koji nemaju povjerenja u ljude izvan svoje lokalne zajednice imat će manje koristi od trgovine jer će postojati manjak dugoročnih poslovnih odnosa i suradnje s vanjskim akterima. Gulati (1995) je istraživao ulogu povjerenja u kontekstu odnosa među poduzetima. Autor pokazuje da se, kada više puta surađuju, među njima razvija povjerenje, što se odražava u načinu na koji oblikuju ugovore za buduća partnerstva. Tako povjerenje, zajedno s protokom informacija unutar mreža društvenih udruženja, omogućuje neformalnu kontrolu na temelju ugleda i pritiska trećih strana, što smanjuje

potrebu za pravnim rješenjima i *de facto* djeluje kao zamjena za pravni sustav (Gulati, 1995; cit. prema Beugelsdijk i Van Schaik, 2005, str. 304).

Kada je riječ o mrežama članstva ljudi u građanskim udruženjima, Putnam (2003, str. 98) ističe kako ona svojim članovima usađuju navike suradnje, solidarnosti i brige za javna pitanja te osjećaj zajedničke odgovornosti za kolektivna nastojanja. Široke mreže članstva ljudi u različitim grupama tako povećavaju socijalni kapital zajednice. Ta su udruženja izrazito važna za ekonomski razvoj jer smanjuju transakcijske troškove, posebno kada je riječ o troškovima informacija. Građanska udruženja “olakšavaju razmjenu informacija o tehnološkim zbivanjima, o kreditnoj sposobnosti budućih poduzetnika, o pouzdanosti pojedinih radnika i tako dalje” (*ibid.*, str. 171).

Pozitivnu povezanost socijalnog kapitala i ekonomskog rasta potvrdilo je nekoliko autora. Beugelsdijk i Van Schaik (2005) testirali su Putnamovu tezu o socijalnom kapitalu na 54 zapadnoeuropske regije te pronašli pozitivnu i statistički značajnu vezu između socijalnog kapitala, mjenenog putem povjerenja i članstva u grupama, te BDP-a po stanovniku pojedine regije. Peiró-Palomino (2016) istraživao je odnos socijalnog kapitala i ekonomskog rasta na 237 europskih regija u razdoblju od 1995. do 2007. godine i pokazao da je efekt socijalnog kapitala na ekonomski rast nelinearan. Drugim riječima, koristeći se neparametarskim tehnikama, pokazao je da prinos socijalnog kapitala znatno varira od regije do regije i da je, primjerice, u istočnoeuropskim regijama osjetno manji nego u zapadnoeuropskima. Borkowski (2023) je na uzorku od 35 europskih zemalja potvrdio pozitivnu i statistički značajnu povezanost socijalnog kapitala i ekonomske razvijenosti. Vrlo recentna metaanaliza koju su proveli Xue *et al.* (2024) pokazala je da učinak socijalnog kapitala može varirati od vrlo negativnog do vrlo pozitivnog, sugerirajući da njegov efekt na ekonomski rast značajno ovisi o kontekstu.

Kako bi se u istraživanje uključilo što više regija, izabrane su, u skladu s literaturom, dvije dimenzije socijalnog kapitala: članstvo ljudi u udruženjima i razina društvenog povjerenja u regiji. Udruženja uključuju: religijske organizacije, organizacije koje se bave kulturnim, edukativnim, glazbenim ili umjetničkim aktivnostima, sindikate, političke stranke, konzervacijske i ekološke udruge, udruge za zaštitu životinja, profesionalne asocijacije, sportske i rekreacijske klubove, udruge potrošača, humanitarne i dobrotvorne organizacije, grupe za uzajamnu pomoć ili samopomoć te ostala udruženja. Društveno povjerenje, druga dimenzija socijalnog kapitala, mjerit će se na temelju odgovora iz ankete koji se odnose na opće povjerenje među ljudima, njihovu sklonost poštenju te spremnost na pružanje pomoći. Takav pristup mjerenju povjerenja utemeljen je na ranijim istraživanjima u literaturi (Rodríguez-Pose *et al.*, 2024). Prema tome, u ovom će se istraživanju neformalne institucije odnositi na socijalni kapital, točnije na njegove dvije komponente: članstvo u udruženjima i društveno povjerenje, dok će se kao *proxy* za formalne institucije koristiti EQI.

Slika 1. Shematski prikaz istraživanja

Izvor: autor.

3. Metodologija i podaci

Kako bi se istražila povezanost između kvalitete upravljanja, članstva u udruženjima, društvenog povjerenja i ekonomske razvijenosti, razvijena je sveobuhvatna baza podataka. Za varijablu “kvaliteta upravljanja” poslužio je EQI koji svake tri do četiri godine objavljuje Sveučilište u Gothenburgu u Švedskoj. Ta je baza podataka dizajnirana da bude reprezentativna na drugoj razini NUTS-a (engl. *Nomenclature of Territorial Units for Statistics*, hrv. *Nomenklatura teritorijalnih jedinica za statistiku*) Europske unije, osim u slučaju Njemačke i Belgije, za koje se podaci prikupljaju na prvoj razini NUTS-a (NUTS1). Za regije Španjolske, Grčke, Italije, Francuske i Poljske, koje imaju relativno mali uzorak u drugim bazama podataka, također se koristi razina NUTS1. Prilagodba je napravljena ponderiranjem vrijednosti indeksa prema broju stanovnika. Koriste se najnoviji dostupni podaci EQI-ja za 2024. godinu.

Što se tiče varijable “članstvo u udruženjima”, podaci su preuzeti iz baze podataka *European Values Study* (EVS) za razdoblje od 2017. do 2022. godine. Ta baza podataka integrirana je s bazom podataka *World Values Study* koju objavljuje Institut za društvena istraživanja u Leibnizu. S obzirom na to da su podaci nešto stariji, pretpostavlja se da to neće bitno utjecati na relevantnost rezultata jer se radi o varijabli koja se mijenja vrlo sporo. Također, za razliku od EQI-ja, EVS je prvenstveno dizajniran da bude reprezentativan na nacionalnoj razini. Ipak, s obzirom na to da broj ispitanika po zemlji varira između 1100 i 3600, uzorak je za većinu zemalja dovoljno velik da omogući analize i na regionalnoj razini. U Tablici A1 u Prilogu može se vidjeti ukupan broj ispitanika po regiji. Varijabla je mjerena na način da su se zbrojili oni građani koji su članovi barem jednog od navedenih udruženja. Prema tome, ako je osoba istovremeno član sportskog kluba i volonterske organizacije, to se računa kao jedan član udruženja bez obzira na to što je član dvaju udruženja. Primjerice, u južnoj portugalskoj regiji Algarve u neko od udruženja učlanjeno je tek

5% stanovništva, a u sjevernoj Švedskoj čak 95%. Ovdje svakako treba napomenuti kako je u nekim zemljama članstvo u određenim tipovima udruženja gotovo obvezno, dok u drugim zemljama to nije slučaj. Primjerice, u skandinavskim zemljama sindikalno članstvo dugo je bilo povezano s takozvanim gentskim sustavom, u kojemu je pristup određenim socijalnim pravima bio uvjetovan članstvom u sindikatu.

Za varijablu “društveno povjerenje” korištena je baza podataka *European Social Survey*, i to posljednji val istraživanja iz 2023. godine. Veličina uzorka po regiji također se može vidjeti u Prilogu (Tablica A1). Varijabla se računala pomoću triju pitanja u upitniku: koliko ljudi misle da mogu imati povjerenje u druge, koliko misle da će im drugi pomoći te koliko misle da će se i drugi ponašati pošteno. Budući da su odgovori na pitanja bili raspoređeni na skali od 0 do 10, prvo je izračunat prosječan odgovor na ta tri pitanja za svakog ispitanika, a zatim i prosjek na razini regije. Dobivene vrijednosti variraju od 2,9 za regiju Severozapaden u Bugarskoj do 6,9 u regiji Helsinki-Uusimaa u Finskoj.

Sve tri navedene varijable (“kvaliteta upravljanja”, “društveno povjerenje” i “članstvo u udruženjima”) čine važne komponente institucionalne kvalitete. Stoga je napravljena faktorska analiza na sličan način kao u ranijim istraživanjima (Beugelsdijk i Van Schaik, 2005; Muringani *et al.*, 2024) kako bi se dobio jedinstven latentni faktor koji mjeri institucionalnu kvalitetu u regiji. Budući da varijable dijele značajnu zajedničku varijancu, zadržava se jedan faktor koji će objasniti većinu varijance u cijelom skupu varijabli (Beugelsdijk i Van Schaik, 2005). Primjena faktorske analize na tri navedene varijable rezultira jednom latentnom dimenzijom, što sugerira da su te varijable elementi šireg temeljnog koncepta: kvalitete institucija. Tablica 1 prikazuje rezultate faktorske analize.

Tablica 1. Rezultati faktorske analize

Varijable	Faktorsko opterećenje
kvaliteta upravljanja (QoG)	,952
društveno povjerenje	,945
članstvo u udruženjima	,925

Napomena: Metoda ekstrakcije: analiza glavnih komponenti (*Principal Component Analysis*).

Izvor: izračun autora.

Kako bi se provjerila pouzdanost novog koncepta, izračunata je Cronbachova α koja predstavlja indeks od 0 do 1, pri čemu više vrijednosti predstavljaju pouzdaniju procjenu zajedničkog konstrukta među varijablama. Dobivena vrijednost od 0,935 zadovoljava Nunnallyjev kriterij pouzdanosti za ovakav tip istraživanja

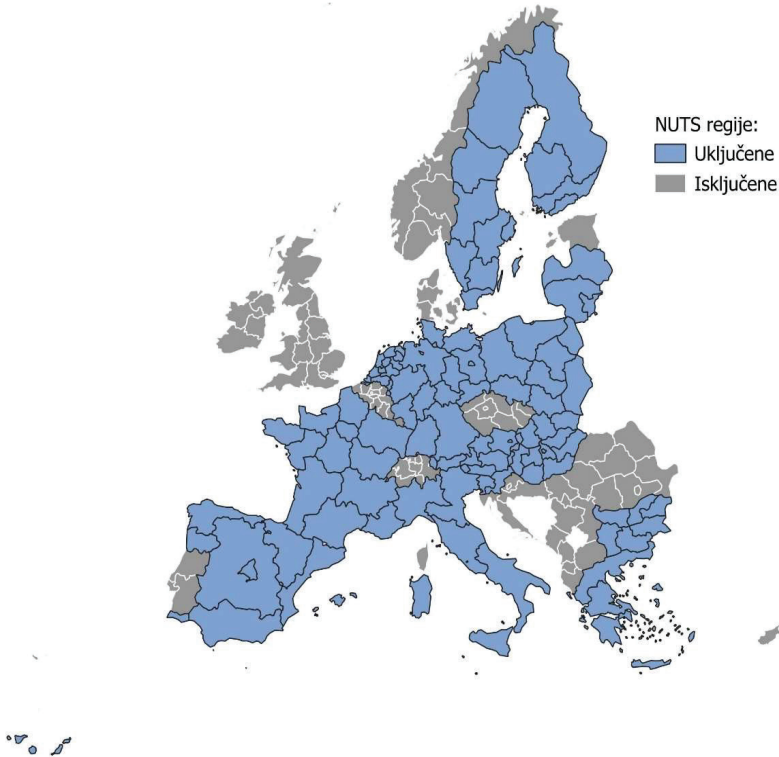
(Nunnally, 1978). Novi dobiveni indeks na temelju vrijednosti latentnog faktora (*factor score*) na taj način obuhvaća i formalne (kvaliteta upravljanja) i neformalne institucije (socijalni kapital), što je u skladu s teorijom koja prepoznaje važnost uključivanja obiju dimenzija institucija. U Tablici A1 u Prilogu nalaze se rezultati indeksa kvalitete institucija po regijama EU-a. Taj će se indeks koristiti u ostatku rada za istraživanje njegove povezanosti s ekonomskim razvojem.

Budući da je fokus ovog rada na regijama Europske unije, regije su definirane kao administrativne jedinice država na srednjoj razini. Ovisno o državi, te se jedinice odnose ili na razinu NUTS1 ili na razinu NUTS2 koju koristi Eurostat. Za Njemačku, Španjolsku, Grčku, Italiju, Francusku i Poljsku koristi se razina NUTS1, a za ostale zemlje razina NUTS2. Takav pristup nije neuobičajen i koristi se u postojećim radovima (Cortinovis *et al.*, 2017; Peiró-Palomino, 2016). U slučaju Njemačke u većini baza podataka nedostaju podaci na razini NUTS2, a za ostale zemlje koristi se klasifikacija NUTS1 zbog toga što je na razini NUTS2 uzorak u određenim bazama podataka bio relativno mali. Također, neke regije EU-a izostavljene su iz istraživanja zbog nedostatka podataka. Valja isto tako napomenuti kako se radi o statističkim regijama koje su definirane na osnovi broja stanovnika, a ne nužno u okvirima povijesnih, društveno-kulturnih ili geografskih cjelina. Ta je činjenica važna stoga što se institucije općenito, a neformalne institucije konkretno, povijesno oblikuju upravo unutar tih granica. Budući da regije NUTS-a često ne reflektiraju te cjeline, to povećava rizik od ekološke pogreške u statističkoj analizi. Osim toga, regije druge razine NUTS-a nerijetko se oblikuju i političkom intervencijom kako bi se postigle povoljnije stope sufinanciranja za manje razvijene regije. Ipak, premda europske statističke regije ne prate uvijek povijesne, geografske i društveno-kulturne cjeline, ipak su najpouzdanija i metodološki najraširenija aproksimacija za usporedne analize na razini cijelog EU-a, jer su samo za njih sustavno dostupni međusobno usporedivi skupovi različitih pokazatelja.

U ovom istraživanju obuhvaćeno je ukupno 107 regija Europske unije. U cijelosti ili djelomično pokrivene su sljedeće zemlje: Austrija, Bugarska, Finska, Francuska, Grčka, Italija, Latvija, Litva, Mađarska, Nizozemska, Njemačka, Poljska, Portugal, Slovačka, Slovenija, Španjolska i Švedska. Iako ograničenost uzorka na regionalnoj razini može utjecati na preciznost rezultata, autor smatra da nedostatak reprezentativnijeg uzorka nije značajno utjecao na vjerodostojnost koeficijenta u ovom istraživanju. Na Slici 2 (na sljedećoj stranici) mogu se vidjeti regije uključene u istraživanje, a detaljan popis svih regija nalazi se u Prilogu (Tablica A1).

Zavisna varijabla “ekonomska razvijenost” mjerena je koristeći podatke Eurostata o BDP-u po stanovniku (prema standardu kupovne moći – PPS) na regionalnoj razini Europske unije. To je standardna mjera koja se uzima kao *proxy* za ekonomsku razvijenost pojedine države ili regije. Koriste se podaci za 2023. godinu, a ka-

Slika 2. Regije EU-a uključene u istraživanje

Izvor: autor.

ko bi se ublažila asimetrija i pojednostavnila interpretacija rezultata, napravljena je logaritamska transformacija.

Kako bi cijeli model bio pouzdaniji, u istraživanje su uključene i kontrolne varijable na temelju podataka iz Eurostata. One slijede Solowljev model endogenog rasta koji se često primjenjuje kada se istražuju uzroci regionalnog ekonomskog razvoja. Rad u tom kontekstu slijedi ranija istraživanja (Cortinovis *et al.*, 2017; Muringani *et al.*, 2024) koja uglavnom primjenjuju sljedeće varijable: (1) “istraživanje i razvoj”, koja služi kao *proxy* varijabla za inovacije, a mjeri se kao postotak BDP-a koji pojedina regija izdvaja za istraživanje i razvoj; (2) “ljudski kapital”, koji se računa kao postotak populacije koji ima završeno tercijarno obrazovanje; (3) “struktura industrije”, koja se mjeri kao postotak populacije koji je zaposlen u industriji; i (4) “fizički kapital”, koji se računa kao bruto formiranje fiksnog kapitala. Valja napomenuti kako i kod kontrolnih varijabli može postojati problem endogenosti jer

bi podaci iz recentnog razdoblja mogli odražavati trenutačnu razinu razvijenosti, a ne uzročne determinante rasta. Budući da se raspolaže samo podacima za jedan vremenski trenutak (*cross-section*), takav način mjerenja onemogućuje praćenje promjena u tim faktorima kroz dulje razdoblje, čime se umanjuje relevantnost procjene njihovog stvarnog doprinosa ekonomskom rastu. Ipak, autor te nalaze interpretira deskriptivno, bez tvrdnji o strogoj uzročnosti, uz napomenu da bi buduća istraživanja s panel podacima mogla riješiti problem dinamike i endogenosti.

Tablica 2 prikazuje deskriptivnu statistiku za sve varijable. “Indeks kvalitete institucija” temelji se na faktorskim rezultatima, pri čemu su sve ulazne varijable prethodno standardizirane. Za varijable “BDP po stanovniku” i “fizički kapital” primijenjen je prirodni logaritam, a varijable “ljudski kapital”, “zaposlenost u industriji” te “istraživanje i razvoj” izražene su u postotku.

Tablica 2. Deskriptivna statistika

Varijable	N	Minimum	Maksimum	Prosjek	Standardna devijacija
BDP po stanovniku (log)	107	9,661	11,184	10,447	0,335
indeks kvalitete institucija	107	-2,333	1,726	0,000	1,000
istraživanje i razvoj	107	0,280	5,590	1,881	1,082
ljudski kapital	107	15,900	62,100	35,474	9,622
zaposlenost u industriji	107	4,995	33,537	17,055	6,872
fizički kapital	107	6,583	12,163	9,605	1,145

Izvor: autor.

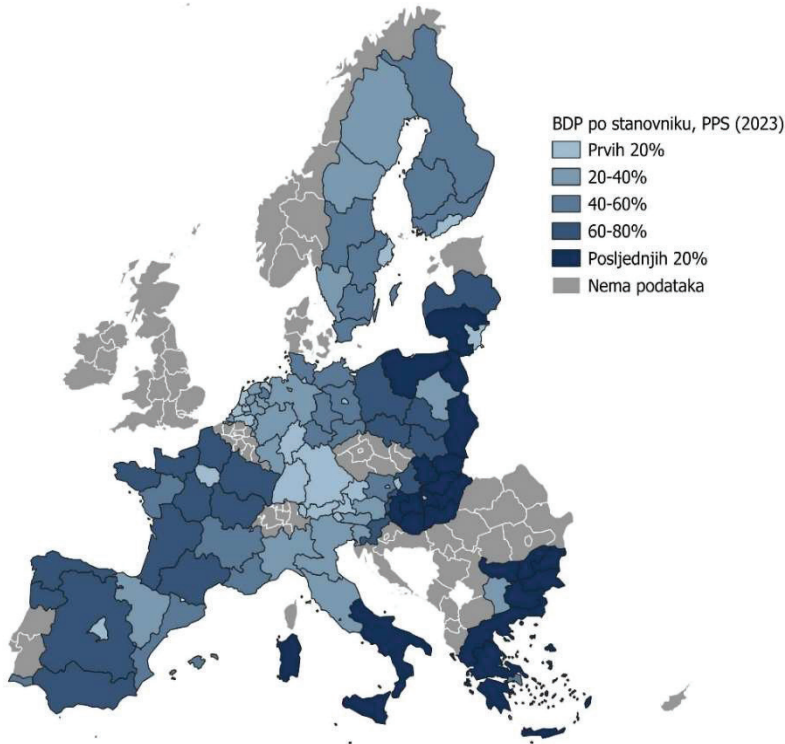
U Tablici 3 nalaze se međusobne korelacije svih varijabli. Većina varijabli ima umjerenu do snažnu pozitivnu korelaciju, s iznimkom kontrolne varijable “zaposlenost u industriji”, koja je negativno povezana sa svim drugim varijablama.

Tablica 3. Tablica korelacija

Varijable	1	2	3	4	5	6
BDP po stanovniku (log)	1,000					
indeks kvalitete institucija	0,646	1,000				
istraživanje i razvoj	0,647	0,619	1,000			
ljudski kapital	0,656	0,456	0,446	1,000		
zaposlenost u industriji	-0,441	-0,347	-0,192	-0,577	1,000	
fizički kapital	0,525	0,257	0,505	0,270	-0,218	1,000

Izvor: autor.

Slika 3. BDP po stanovniku

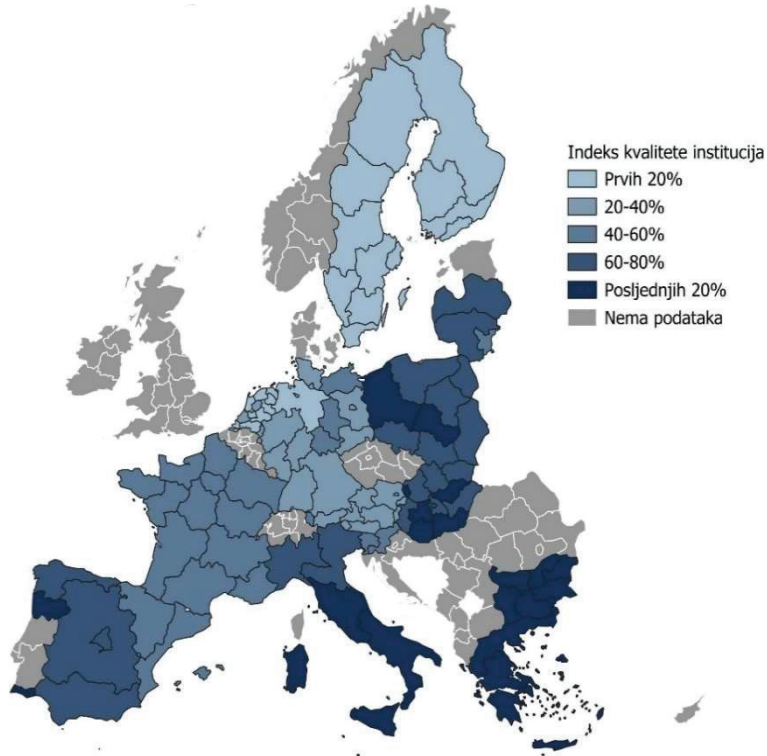

Izvor: izračun autora na temelju podataka iz Eurostata.

Kako bi se provjerila moguća multikolinearnost između varijabli, izračunati su faktori inflacije varijance (VIF) i svi su u dopuštenim granicama (pogledati Tablicu A2 u Prilogu), s najvišom vrijednosti od 2,22. Budući da nijedna varijabla ne prelazi kritične pragove multikolinearnosti, regresijski koeficijenti mogu se smatrati pouzdanima. Kao empirijski model koristi se linearna regresija:

$$\text{Ekonomska razvijenost}_{i,t} = \alpha + \beta_1 \text{Indeks kvalitete institucija}_{i,t} + \beta_2 \text{Kontrolne varijable}_{i,t} + \varepsilon_{i,t}$$

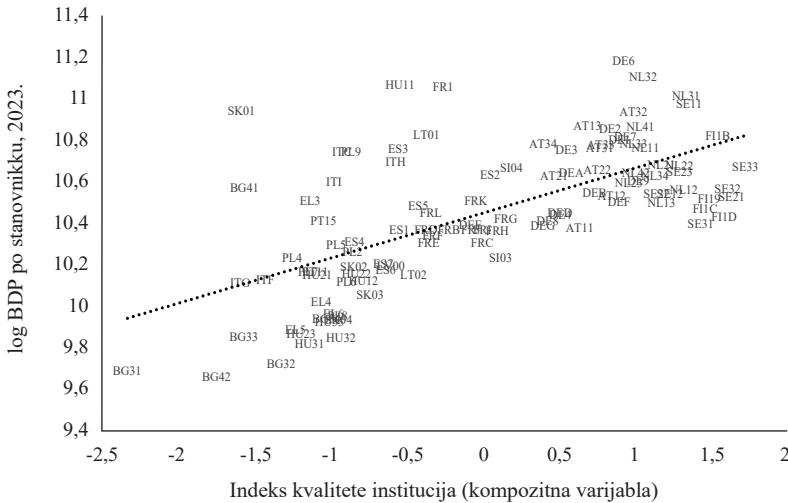
Jedna od ključnih pretpostavki klasične linearne regresije je homoskedastičnost, odnosno postojanost varijance pogrešaka kroz sve vrijednosti prediktorskih varijabli. Kako bi se provjerilo zadovoljava li model ovu pretpostavku, analiziran je dijagram raspršenosti standardiziranih reziduala i predviđenih vrijednosti (pogledati Graf A1 u Prilogu). Vizualni pregled dijagrama nije pokazao očite obrasce u distribuciji reziduala.

Slika 4. Indeks kvalitete institucija (kompozitna varijabla)

Izvor: izračun autora.

3.1. Geografski pregled indeksa kvalitete institucija i BDP-a po stanovniku po regijama EU-a

Na slikama 3 i 4 može se vidjeti distribucija ključnih varijabli uključenih u istraživanje i njihov intenzitet po regijama Europske unije. Na Slici 3 prikazane su vrijednosti zavisne varijable “BDP po stanovniku”. Primjetno je da su regije s najvećim BDP-om po stanovniku uglavnom veliki gradovi te regije Njemačke, Nizozemske, Skandinavije, Austrije i sjeverne Italije. Razlika između istočne i zapadne Europe jasno je vidljiva. Ekonomski rast u zemljama istočne Europe prostorno je izrazito koncentriran u glavnim gradovima ili većim urbanim središtima. Kako pokazuju posljednja istraživanja, iako zemlje istočne Europe ekonomski konvergiraju prosjeku Europske unije, regionalne nejednakosti unutar samih država se povećavaju (Farole *et al.*, 2011; Iammarino *et al.*, 2018). Drugim riječima, veći gradovi istočne

Graf 1. Povezanost kvalitete institucija i BDP-a po stanovniku europskih regija (log)

Izvor: autor.

Europe rastu brže od nacionalnog prosjeka, dok ruralne regije rastu sporijim tempom, pa se relativni jaz u razvijenosti povećava.

Što se tiče indeksa kvalitete institucija, na Slici 4 također se može vidjeti razmjerno jasan obrazac: regije sjeverne Europe, Nizozemske, Njemačke i Austrije imaju najviše razine institucionalne kvalitete, a regije istočne i južne Europe najniže. Može se primijetiti poprilična ujednačenost indeksa institucionalne kvalitete među regijama unutar nacionalnih država, što može sugerirati da se institucije u europskom kontekstu ipak dominantno oblikuju na nacionalnoj razini.

Na Grafu 1 može se vidjeti raspršeni dijagram koji prikazuje korelaciju između indeksa kvalitete institucija i BDP-a po stanovniku (logaritmiranog). Korelacija je snažna te iznosi 0,65, uz razinu statističke značajnosti $p < 0,001$.

Uz vidljivu snažnu pozitivnu povezanost tih dviju varijabli, također se može primijetiti da glavni ili veći gradovi Europe, naročito istočne (npr. Bratislava, Budimpešta, Sofia), znatno odstupaju od ostatka regija. Drugim riječima, glavni gradovi imaju puno više razine BDP-a po stanovniku nego što bi to bilo očekivano s obzirom na njihove razine kvalitete institucija. Jedan od važnih uzroka jest efekt aglomeracije. Kako pišu Farole i suradnici, “u EU-u postoji tendencija da se inovacije i ekonomska proizvodnja koncentriraju u ekonomskoj jezgri; u zemljama se koncentracija događa u postojećim regijama jezgre; a u samim regijama postoji sklonost koncentraciji u urbanim područjima” (Farole *et al.*, 2011, str. 1095).

4. Rezultati

Iako bi za utvrđivanje jasnije uzročne veze između kvalitete institucija i ekonomske razvijenosti trebalo razviti čvršći empirijski okvir, autor smatra kako ova analiza ipak može doprinijeti potvrđivanju teze o važnosti uloge institucija u ekonomskom razvoju regija EU-a. Rezultati linearne regresije pokazali su pozitivnu statističku povezanost između kvalitete institucija i ekonomske razvijenosti kada se kontrolira za fizički i ljudski kapital, inovacije i strukturu industrije.

Tablica 4. Rezultati linearne regresije

Varijable	Model ($R^2 = 0,672$)
indeks kvalitete institucija	0,102*** (0,025)
istraživanje i razvoj	0,050* (0,026)
ljudski kapital	0,012*** (0,003)
fizički kapital	0,076*** (0,019)
zaposlenost u industriji	-0,002 (0,003)
broj regija	107

Napomena: Standardna pogreška u zagradi. *** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,10$
Izvor: autor.

Rezultati pokazuju da je model statistički značajan te da objašnjava oko 68% varijacije zavisne varijable. Ključna nezavisna varijabla “indeks kvalitete institucija” ima relativno snažan pozitivan koeficijent od 0,102, koji je statistički vrlo značajan ($p < 0,01$). Statistički gledano, povećanje kvalitete institucija za jednu standardnu devijaciju (što približno odgovara razlici u kvaliteti institucija između regija južne Italije i francuske Normandije) povećava BDP za 10,2%. Što se tiče kontrolnih varijabli, tri od četiri kontrolne varijable su statistički značajne s pozitivnim koeficijentima (“istraživanje i razvoj”, “ljudski kapital” i “fizički kapital”). Kontrolna varijabla “zaposlenost u industriji” pokazuje negativan efekt na BDP po stanovniku, ali nije statistički značajna.

Zaključno, rezultati ovog istraživanja pokazuju da postoje značajne razlike u kvaliteti institucija među regijama EU-a te, što je još važnije, otkrivaju pozitivnu

i statistički značajnu povezanost kvalitete institucija i ekonomske razvijenosti na uzorku od 107 regija EU-a.

5. Zaključak

U ovom radu nastojalo se nadograditi postojeća empirijska istraživanja o čimbenicima regionalnog razvoja Europske unije, posebno kada je riječ o institucijama. Analizirano je 107 regija EU-a kako bi se ispitalo zašto su neke europske regije danas relativno (ne)razvijenije od drugih. Koristeći najnovije baze podataka iz razdoblja nakon pandemije bolesti COVID-19, empirijski se ispitala povezanost institucija i razine ekonomske razvijenosti europskih regija. Analiza je pokazala kako kvaliteta institucija, koja se odnosi i na dimenziju formalnih (kvaliteta upravljanja) i na dimenziju neformalnih institucija (društveno povjerenje, članstvo u organizacijama), ima pozitivan i statistički značajan efekt na BDP po stanovniku regija Europske unije.

Rezultati istraživanja u skladu su s teorijskim pretpostavkama o važnosti institucija u regionalnom ekonomskom razvoju, ali i s pretpostavkama ranijih istraživanja koja su se bavila tim pitanjem. Komponente koje čine indeks kvalitete institucija pokazale su se bitnim faktorima koji pozitivno utječu na ekonomski razvoj. Primjerice, visoka razina povjerenja omogućuje članovima društva da nadvladaju problem nedostatka kolektivnog djelovanja i oportunističkog ponašanja, što smanjuje transakcijske troškove i potiče ekonomski rast. Isto tako, aktivna participacija građana u društvenom životu, konkretno u udruženjima kao što su kulturna, glazbena, obrazovna, sportska ili volonterska, jača društvenu suradnju, međusobno uvažavanje i solidarnost, što olakšava usklađeno djelovanje i poboljšava učinkovitost društva. Nalazi istraživanja ukazuju na to da bi viša razina socijalnog kapitala i kvalitete upravljanja u regijama sjeverne Europe, Njemačke, Austrije ili Nizozemske mogla biti uzrok njihovoj višoj razini ekonomske razvijenosti u odnosu na druge europske regije.

S druge strane, može se postaviti pitanje zašto one europske regije koje relativno ekonomski zaostaju imaju niže razine institucionalne kvalitete od razvijenijih regija EU-a? Jedan od uzroka tome može se tražiti u različitim povijesnim okolnostima. Primjerice, kako je pokazao Putnam (2003), vidne razlike u razini socijalnog kapitala talijanskih regija postoje stoljećima, još od srednjeg vijeka. U trenucima većih društvenih i političkih prekretnica mogu se uspostaviti nove institucije, koje onda mogu imati pozitivan ili negativan učinak na kolektivni život i ekonomski razvoj. Stvaranje autonomnih komuna na sjeveru Italije u srednjem vijeku, u kojima su cvjetali trgovina, bankarstvo i građanski život, stvorilo je institucije koje podržavaju ekonomski rast. Za razliku od tadašnje autokratske vladavine na jugu zemlje, sjever Italije s vremenom je akumulirao više razine socijalnog kapitala. Budući da

se institucije u pravilu sporo mijenjaju (*path-dependence*), te institucionalne razlike često se mogu pratiti kroz povijest.

Da bi se dokazala uzročna povezanost institucija i ekonomske uspješnosti regija, u analizu bi trebalo uključiti upravo tu povijesnu dinamiku te pratiti utjecaj institucija kroz vrijeme, čime bi se ublažio problem endogenosti. Takav kumulativni učinak institucija mogao bi se pouzdanije procijeniti jedino uzimajući u obzir vrlo duga vremenska razdoblja i primjenjujući prikladne empirijske modele. Budući da su razni autori u ranijim istraživanjima pokazali značajan efekt varijabli koje se analiziraju i u ovom radu, uključujući kvalitetu upravljanja (Charron *et al.*, 2014; Muringani *et al.*, 2019) i socijalni kapital (Beugelsdijk i Van Schaik, 2005; Peiró-Palomino, 2016), glavni je doprinos ovog rada objedinjavanje dvije institucionalne dimenzije u jedinstven kompozitni indeks, što se dosad, koliko je autoru poznato, nije sustavno primjenjivalo, te provjera povezanosti takvog indeksa s ekonomskom razvijenošću regija EU-a na temelju najnovijih podataka koji zahvaćaju i razdoblje nakon pandemije bolesti COVID-19.

Važno je napomenuti i kako neke dimenzije institucija mogu imati nelinearan efekt na ekonomski razvoj (Peiró-Palomino, 2016; Muringani *et al.*, 2024), da ovisno o kontekstu mogu imati i negativan i pozitivan utjecaj (Xue *et al.*, 2024) ili da mogu imati supstitutivan ili komplementaran efekt (Durlauf i Fafchamps, 2005; Ahlerup *et al.*, 2008). Stoga bi buduća istraživanja trebala detaljnije istražiti te kompleksne interakcije na regionalnoj razini EU-a.

Kako zaključuju Rodrik *et al.* (2004), činjenica da institucije igraju važnu ulogu u ekonomskom razvoju ne znači nužno i da se zna koje ga javne politike pospješuju. Saznanje da je socijalni kapital uzročno povezan s razvojem ne znači da se u isti mah zna kako povećati društveno povjerenje ili aktivnu participaciju građana u asocijacijama u pojedinim regijama. Ipak, imajući u vidu da je povijest važna jer je oblikovala jedinstven skup institucija na određenom teritoriju i da je, slijedom toga, svaka regija različita, javne politike mogu se oblikovati tako da odgovaraju specifičnim uvjetima u tim regijama. Time bi se mogli postići učinkovitiji rezultati. Takav pristup zahtijevat će uvažavanje lokalnih i regionalnih posebnosti prilikom kreiranja razvojnih politika, a ne univerzalni pristup *one-size-fits-all*.

U tom bi kontekstu europska kohezijska politika, koja ima za cilj razvoj onih regija koje zaostaju za europskim prosjekom, trebala biti osjetljivija na potrebe specifičnih regija kako bi bila djelotvorna, posebno uvažavajući važnost institucija u regionalnom razvoju. U novije vrijeme kohezijska politika postaje sve centraliziranija na nacionalnoj razini, pritom zanemarujući važnost uključenosti regionalnih i lokalnih vlasti (pristup *bottom-up*), a njezini ciljevi sve više ovise o kratkoročnim prioritetima agende EU-a, koji se brzo mijenjaju (Molica *et al.*, 2024). Uravnotežen razvoj europskih regija prepoznat je kao jedan od ključnih prioriteta Europske

unije, jer osigurava socijalnu koheziju, ekonomsku stabilnost i ravnomjerno iskorištavanje potencijala svih dijelova EU-a. Stoga će biti izrazito važno riješiti problem sve većeg relativnog zaostajanja pojedinih europskih regija. Fokus na smanjenje regionalnih dispariteta važan je za jačanje konkurentnosti EU-a, ali i za sprječavanje potencijalno negativnih političkih posljedica. Primjerice, pokazuje se kako regije koje ekonomski stagniraju i čije se stanovništvo osjeća zapostavljenim, postaju plodno tlo za euroskepticizam, jačanje antisistemskih političkih stranaka i populizam (Rodríguez-Pose *et al.*, 2024). Ovim se radom nastojalo dodatno osvijestiti važnost uravnoteženog regionalnog razvoja istražujući čimbenike koji dovode do povoljnih ekonomskih rezultata. Pokazuje se kako institucije, uz ulaganja u fizički i ljudski kapital te u inovacije, zauzimaju bitno mjesto u ekonomskom razvoju. Regije u kojima ljudi imaju povjerenja jedni u druge, u kojima se građani aktivno uključuju u život zajednice kroz različita građanska udruženja te u kojima vlasti nepristrano, učinkovito i transparentno isporučuju javna dobra danas bilježe visok stupanj ekonomske razvijenosti. Stoga bi povećanje fokusa na unaprjeđenje takvih neformalnih institucija u slabije razvijenim europskim regijama, zajedno s poboljšanjem njihove kvalitete upravljanja, pridonijelo ekonomskoj konvergenciji te dugoročnoj stabilnosti i prosperitetu Europske unije.

LITERATURA

- Acemoglu, D., Johnson, S. i Robinson, J. A. (2001) "The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation", *American Economic Review*, 91 (5), str. 1369-1401.
- Ahlerup, P., Olsson, O. i Yanagizawa, D. (2008) "Social Capital vs. Institutions in the Growth Process", *European Journal of Political Economy*, 25 (1), str. 1-14.
- Ascani, A., Crescenzi, R. i Iammarino, S. (2012) "Regional Economic Development: A Review", *Search Working Paper (WP1/03)*, str. 1-26.
- Banfield, E. C. (1958) *The Moral Basis of a Backward Society*. Chicago: The Free Press.
- Beugelsdijk, S. i Van Schaik, T. (2005) "Social capital and growth in European regions: an empirical test", *European Journal of Political Economy*, 21 (2005), str. 301-324.
- Borkowski, M. (2023) "Social Capital and Economic Development: PLS-SEM Model", *The Polish Journal of Economics*, 2 (314), str. 11-27.
- Charron, N., Dijkstra, L. i Lapuente, V. (2014) "Regional governance matters: Quality of government within European Union member states", *Regional Studies*, 48 (1), str. 68-90.

- Charron, N., Lapuente, V., Bauhr, M. i Annoni, P. (2022) "Change and continuity in quality of government: trends in subnational quality of government in EU member states", *European Regional Policy*, 53, str. 5-23.
- Coleman, J. (1990) *Foundations of Social Theory*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Cortinovis, N., Xiao, J., Boschma, R. i van Oort, F. G. (2017) "Quality of government and social capital as drivers of regional diversification in Europe", *Journal of Economic Geography*, 17 (6), str. 1-30.
- Durlauf, S. i Fafchamps, M. (2005) "Social Capital" u Aghion, P. i Durlauf, S. (ur.) *Handbook of Economic Growth*. Amsterdam: Elsevier, str. 1639-1699.
- European Social Survey European Research Infrastructure (ESS ERIC) (2025) ESS11 – integrated file, edition 3.0 [Data set]. Sikt – Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research. Dostupno na: https://doi.org/10.21338/ess11e03_0 (pristupljeno: 9. lipnja 2025.).
- Farole, T., Rodríguez-Pose, A. i Storper, M. (2011) "Cohesion policy in the European Union: growth, geography, institutions", *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 49 (5), str. 1089-1111.
- Fukuyama, F. (2000) *Social Capital and the Civil Society*. IMF Working Paper Number 74. International Monetary Fund (IMF), Washington, DC.
- Gulati, R. (1995) "Does familiarity breed trust? The implications of repeated ties for contractual choice in alliances", *Academy of Management Journal*, 38, str. 85-112.
- Iammarino, S., Rodríguez-Pose, A. i Storper, M. (2018) "Regional inequality in Europe: evidence, theory and policy implications", *Journal of Economic Geography*, ISSN: 1468-2702 (u tisku), str. 1-38.
- Knack, S. i Keefer, P. (1997) "Does social capital have an economic pay-off? A cross-country investigation", *Quarterly Journal of Economics*, 112, str. 1251-1288.
- Molica, F., De Renzis, A. i Bourdin, S. (2024) "Between re-renationalisation and hyper-Lisbonisation: the long goodbye to the EU Cohesion Policy original goals", *Discussion Paper series in Regional Science & Economic Geography*, October 2024, Gran Sasso Science Institute, Social Sciences.
- Muringani, J., Fitjar, R. D. i Rodríguez-Pose, A. (2019) "Decentralisation, quality of government and economic growth in the regions of the EU", *Revista de Economia Mundial*, 51, str. 25-52.
- Muringani, J., Fitjar, R. D. i Rodríguez-Pose, A. (2024) "Political trust and economic development in European regions", *The Annals of Regional Science*, 73, str. 2059-2089.
- Muštra, V. i Škrabić, B. (2014) "Regional inequalities in the European Union and the role of institutions", *Review of Urban and Regional Development Studies*, 26 (1), str. 20-39.

- North, D. (1984) "Transaction Costs, Institutions, and Economic History", *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 140 (1), str. 7-17.
- North, D. (2003) *Institucije, institucionalna promjena i ekonomska uspješnost*. Zagreb: Masmedia.
- Nunnally, J. C. (1978) *Psychometric Theory*. New York: McGraw Hill.
- Olson, M. (1982) *The Rise and Decline of Nations*. New Haven: Yale University Press.
- Peiró-Palomino, J. (2016) "Social Capital and Economic Growth in Europe: Nonlinear Trends and Heterogeneous Regional Effects", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 78 (5), str. 717-751.
- Putnam, R. D. (2003) *Kako demokraciju učiniti djelotvornom*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Rodríguez-Pose, A. (2013) "Do Institutions Matter for Regional Development?", *Regional Studies*, 47 (7), str. 1034-1047.
- Rodríguez-Pose, A. i Di Cataldo, M. (2014) "Quality of government and innovative performance in the regions of Europe", *Journal of Economic Geography*, 15 (4), str. 1-34.
- Rodríguez-Pose, A. i Ganau, R. (2022) "Institutions and the productivity challenge for European regions", *Journal of Economic Geography*, 22, str. 1-25.
- Rodríguez-Pose, A. i Garcilazo, E. (2015) "Quality of Government and the Returns of Investment: Examining the Impact of Cohesion Expenditure in European Regions", *Regional Studies*, 49 (8), str. 1274-1290.
- Rodríguez-Pose, A. i Muštra, V. (2022) "The economic returns of decentralisation: Government quality and the role of space", *Economy and Space*, 54 (8), str. 1604-1622.
- Rodríguez-Pose, A., Dijkstra, L. i Poelman, H. (2024) "The Geography of EU Discontent and the Regional Development Trap", *Economic Geography*, 100 (3), str. 213-245.
- Rodrik, D., Subramanian, A. i Trebbi, F. (2004) "Institutions Rule: The Primacy of Institutions Over Geography and Integration in Economic Development", *Journal of Economic Growth*, 9, str. 131-165.
- Solow, R. (1956) "A contribution to the theory of economic growth", *The Quarterly Journal of Economics*, 70, str. 65-94.
- Tabellini, G. (2010) "Culture and institutions: economic development in the regions of Europe", *Journal of the European Economic Association*, 8 (4), str. 677-716.
- Xue, X., Reed, W. R. i Van Aert, R. C. M. (2024) "Social capital and economic growth: A meta-analysis", *Journal of Economic Surveys*. Dostupno na: <https://doi.org/10.1111/joes.12660> (pristupljeno: 17. lipnja 2025.).

PRILOZI

Tablica A1. Popis regija (EU klasifikacija 2021), veličina uzorka i indeks kvalitete institucija

NUTS kod	NUTS naziv	Veličina uzorka EVS/WVS-a (2017-2022)	Veličina uzorka ESS-a (2023)	Indeks kvalitete institucija
AT11	Burgenland	54	98	0,64
AT12	Niederösterreich	326	478	0,85
AT13	Wien	311	402	0,69
AT21	Kärnten	103	130	0,47
AT22	Steiermark	239	351	0,75
AT31	Oberösterreich	291	433	0,77
AT32	Salzburg	118	152	0,99
AT33	Tirol	125	195	0,78
AT34	Vorarlberg	70	109	0,40
BG31	Severozapaden	149	258	-2,33
BG32	Severen centralen	170	272	-1,32
BG33	Severoiztochen	206	253	-1,57
BG34	Yugoiztochen	209	319	-1,02
BG41	Yugozapaden	385	637	-1,56
BG42	Yuzhen tsentralen	291	471	-1,75
DE1	Baden-Württemberg	487	332	0,90
DE2	Bayern	624	394	0,84
DE3	Berlin	139	82	0,55
DE4	Brandenburg	124	72	0,51
DE6	Hamburg	58	39	0,93
DE7	Hessen	320	181	0,94
DE8	Mecklenburg-Vorpommern	83	34	0,43
DE9	Niedersachsen	385	199	1,02
DEA	Nordrhein-Westfalen	664	612	0,58
DEB	Rheinland-Pfalz	170	103	0,73
DED	Sachsen	216	119	0,51
DEE	Sachsen-Anhalt	111	63	-0,08
DEF	Schleswig-Holstein	133	100	0,90
DEG	Thüringen	95	58	0,40

NUTS kod	NUTS naziv	Veličina uzorka EVS/WVS-a (2017-2022)	Veličina uzorka ESS-a (2023)	Indeks kvalitete institucija
EL3	ATTICA (ATTIKI)	430	911	-1,13
EL4	NISSIA AIGAIUO-KRITI	119	281	-1,06
EL5	VOREIA ELLADA	349	791	-1,23
EL6	KENTRIKI ELLADA	298	746	-0,98
ES1	NOROESTE	120	193	-0,55
ES2	NORESTE	116	205	0,05
ES3	COMUNIDAD DE MADRID	166	277	-0,55
ES4	CENTRO (ES)	146	260	-0,84
ES5	ESTE	346	445	-0,42
ES6	SUR	245	379	-0,64
ES7	CANARIAS	56	77	-0,65
FI19	Länsi-Suomi	281	420	1,49
FI1B	Helsinki-Uusimaa	318	454	1,54
FI1C	Etelä-Suomi	271	336	1,46
FI1D	Pohjois-ja Itä-Suomi	302	230	1,59
FR1	Ile-de-France	314	260	-0,26
FRB	Centre – Val de Loire	83	91	-0,22
FRC	Bourgogne-Franche-Comté	79	84	0,00
FRD	Normandie	103	83	-0,37
FRE	Hauts-de-France	193	166	-0,35
FRF	Grand Est	153	156	-0,33
FRG	Pays de la Loire	115	129	0,15
FRH	Bretagne	113	115	0,10
FRI	Nouvelle-Aquitaine	192	178	0,00
FRJ	Occitanie	163	147	-0,08
FRK	Auvergne-Rhône-Alpes	221	244	-0,04
FRL	Provence-Alpes-Côte d'Azur	139	98	-0,34
HU11	Budapest	274	301	-0,54
HU12	Pest	180	249	-0,78
HU21	Közép-Dunántúl	159	277	-1,08
HU22	Nyugat-Dunántúl	141	215	-0,83

NUTS kod	NUTS naziv	Veličina uzorka EVS/ WVS-a (2017-2022)	Veličina uzorka ESS-a (2023)	Indeks kvalitete institucija
HU23	Dél-Dunántúl	187	172	-1,19
HU31	Észak-Magyarország	160	240	-1,14
HU32	Észak-Alföld	166	426	-0,93
HU33	Dél-Alföld	242	221	-1,01
ITC	Nord-Ovest	600	878	-0,92
ITF	Sud	523	607	-1,43
ITG	Isole	289	316	-1,59
ITH	Nord-Est	429	487	-0,57
ITI	Centro (IT)	408	535	-0,97
LT01	Sostines regionas	370	455	-0,37
LT02	Vidurio ir vakarų Lietuvos regionas	1035	891	-0,45
LV00	Latvija	1330	1225	-0,60
NL11	Groningen	206	51	1,07
NL12	Friesland	175	78	1,32
NL13	Drenthe	114	59	1,17
NL21	Overijssel	274	137	1,18
NL22	Gelderland	547	226	1,29
NL23	Flevoland	110	37	0,96
NL31	Utrecht	313	129	1,34
NL32	Noord-Holland	675	287	1,05
NL33	Zuid-Holland	886	297	0,99
NL34	Zeeland	94	46	1,13
NL41	Noord-Brabant	669	229	1,04
NL42	Limburg	291	112	1,01
PL2	Makroregion południowy	244	257	-0,85
PL4	Makroregion północno- zachodni	256	231	-1,25
PL5	Makroregion południowo-zachodni	143	128	-0,96
PL6	Makroregion północny	198	179	-0,89
PL7	Makroregion centralny	99	186	-1,14
PL8	Makroregion wschodni	216	210	-0,95
PL9	Makroregion wojewód- ztwo mazowieckie	190	216	-0,86

NUTS kod	NUTS naziv	Veličina uzorka EVS/WVS-a (2017-2022)	Veličina uzorka ESS-a (2023)	Indeks kvalitete institucija
PT11	Norte	419	476	-1,10
PT15	Algarve	56	46	-1,04
SE11	Stockholm	222	236	1,36
SE12	Östra Mellansverige	197	193	1,23
SE21	Småland med öarna	97	104	1,64
SE22	Sydsverige	176	184	1,14
SE23	Västsverige	236	248	1,30
SE31	Norra Mellansverige	114	105	1,43
SE32	Mellersta Norrland	58	52	1,61
SE33	Övre Norrland	78	103	1,73
SI03	Vzhodna Slovenija	598	648	0,12
SI04	Zahodna Slovenija	473	570	0,19
SK01	Bratislavský kraj	342	90	-1,58
SK02	Západné Slovensko	848	617	-0,84
SK03	Stredné Slovensko	647	377	-0,74
SK04	Východné Slovensko	760	346	-0,94

Izvor: autor.

Tablica A2. VIF

Varijable	Tolerancija	VIF
indeks kvalitete institucija	,547	1,829
ljudski kapital	,543	1,841
istraživanje i razvoj	,450	2,224
fizički kapital	,717	1,395
zaposlenost u industriji	,623	1,606

Izvor: autor.

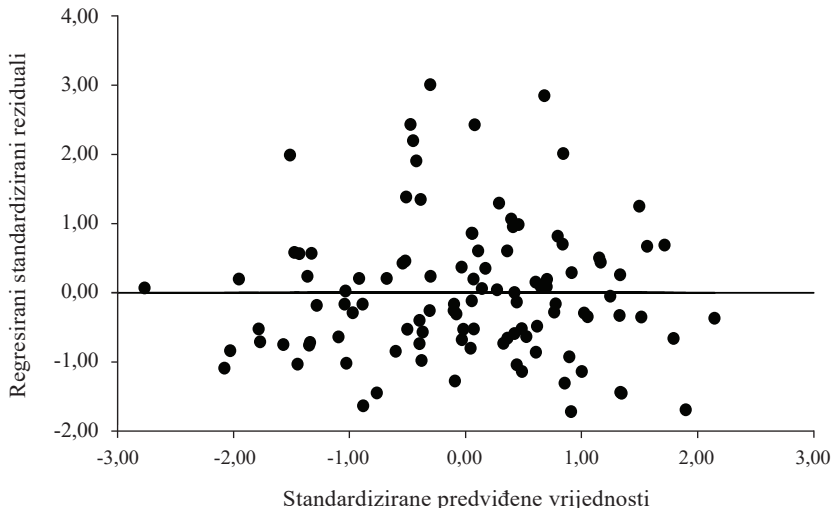
Tablica A3. Pregled varijabli

Varijable	Definicija	Značenje	Izvor
ZAVISNA VARIJABLA			
BDP po stanovniku (log)	prirodno logaritmiran BDP po stanovniku	BDP u tekućim cijenama, PPS (standard kupovne moći) po stanovniku za regije NUTS-a, 2023.	Eurostat (nama_10r_2gdp custom_13936159)
EKSPLANATORNE VARIJABLE			
društveno povjerenje ili u ljude koji im nisu bliski	povjerenje u strance ili u ljude koji im nisu bliski	Most people can be trusted, or you can't be too careful (ppltrst) Most of the time people helpful or mostly looking out for themselves (pplhlp) Most people try to take advantage of you, or try to be fair (pplfair)	European Social Survey (2023, round 11)
članstvo u udruženjima	članstvo u različitim građanskim udruženjima i organizacijama	postotak populacije koji otpada na članove barem jednog od navedenih udruženja (religijske organizacije, kulturne, edukativne, glazbene ili umjetničke aktivnosti, sindikati, političke stranke, konzervacijske i ekološke udruge, udruge za zaštitu životinja, profesionalne asocijacije, sport i rekreacija, udruge potrošača, humanitarne i dobrotvorne organizacije, grupe za uzajamnu pomoć ili samopomoć te ostale grupe)	EVS/WVS 2017-2022
kvaliteta upravljanja	stupanj u kojem vlast pruža javna dobra na nepristran, učinkovit i transparentan način	neprisutnost korupcije, vladavina prava i učinkovitost vlasti, po regijama NUTS-a za 2024. godinu	European Quality of Government Index (EQI) (Charron <i>et al.</i> , 2024)

Varijable	Definicija	Značenje	Izvor
KONTROLNE VARIJABLE			
istraživanje i razvoj	ulaganje u istraživanje i razvoj	ulaganje u istraživanje i razvoj u postotku BDP-a (2021.) ^a	Eurostat (rd_e_gdreg_custum_14832335)
ljudski kapital	ljudski kapital mjereno putem obrazovanja	postotak populacije između 25 i 64 godine s tercijarnim obrazovanjem (2022.)	Eurostat (edat_lfse_04_custum_14833474)
zaposlenost u industriji	udio zaposlenih u industriji (bez sektora građevinarstva) u ukupnoj zaposlenosti	udio zaposlenih u industriji u ukupnoj zaposlenosti (u postotku) za 2023. godinu	Eurostat (lfst_r_lfe2en2_custum_14840689)
fizički kapital	bruto formiranje fiksnog kapitala	bruto formiranje fiksnog kapitala (2022.) u milijunima EUR, primijenjen prirodni logaritam	Eurostat (nama_10r_2gfef_custum_14841506)

Izvor: autor.

^a Za regije Nizozemske podaci o ulaganju u istraživanje i razvoj postoje samo na razini NUTS1. Zbog toga su podaci s razine NUTS1 dodijeljeni svim regijama na razini NUTS2.

Graf A1. Dijagram raspršenosti reziduala i predviđenih vrijednosti

Izvor: autor.

Hrvoje Hrnkaš

THE ROLE OF INSTITUTIONS IN THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF EU REGIONS

Summary

Drawing on institutional theory, this study develops a novel composite index of institutional quality that integrates indicators of both formal and informal institutions for 107 European Union regions. Using the latest dataset available, which includes the post-COVID-19 period, it examines the relationship between this index and economic development measured by GDP per capita. The results reveal a positive and statistically significant relationship: regions with higher institutional quality exhibit greater levels of economic development. These findings support the view that strong formal (quality of governance) and informal institutions (social capital) lower transaction costs and stimulate growth. Although additional research is needed to establish causality with greater confidence, the evidence suggests that higher institutional quality is likely to contribute to stronger economic performance across EU regions.

Keywords: Institutions, Quality of Government, Social Capital, Economic Development, EU Regions

Hrvoje Hrnkaš, dipl.pol., nezavisni istraživač. E-mail: hrnkashrvoje@gmail.com